

מללי שבת

עיונים ביסודות
מלאכות שבת

הרב ברוך גיגי

עורך: שאול ברט
עריכת מפתח: אוריאל כהן
עיצוב כריכה: רפאל יניגר

© כל הזכויות שמורות לשיבת הר-עציון
אלון שבות - גוש עציון
דפוס העיר העתיקה, ירושלים, שבט תשע"ב
טלפון: 02-9937300 * פקס: 02-9931298
www.etzion.org.il * office@etzion.org.il

אֲשֶׁרִי אָנוּשׁ יַעֲשֶׂה וְאֵת
וְכֵן אָדָם יִזְזִיק בָּהּ
שִׁמְר שִׁבֹּת מִזִּכְלוֹ
וְשִׁמְר יָדוֹ מִעֲשׂוֹת כָּל רָע

(ישעיה נז, ב)

לזכות והצלחה,

וועלוועל בן יוסף מאיר

ויהודית בת עמרם

ויוצאי חלציהם:

שמואל, חנה, אילה,

שלומית, הדר ויוסף מאיר

תוכן העניינים

7	פתיחה לכבודה של שבת
12	מבוא להלכות שבת
22	חורש
38	זורע
48	קוצר
66	מעמר
83	דש
105	סחיטת פירות
131	חליבה וריסוק בשבת
143	מבוא למלאכות הברירה
150	זורה
158	בורר
174	התנאים להיתר הברירה
189	יסודות ההיתר בברירה
208	טוחן
235	לש
257	מבשל
281	בישול אחר בישול
295	בישול אחר אפיה וצליה

302	בישול בכלי ראשון
309	בישול בכלי שני
317	מקורות החום השונים
332	מגיס
348	שהייה
367	גרוף וקטום
373	החזרה
389	חימום מאכלים בשבת
398	הטמנה
420	שינוי הטמנה בשבת
429	הולדת חום בשבת
436	שהייה והטמנה בשיטת רש"י
447	מפתח מקורות

פתיחה לכבודה של שבת

שְׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדַבּוֹר אֶחָד
הַשְׁמִיעֵנוּ אֵל הַמִּיָּחָד
ה' אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד
לְשֵׁם וּלְתַפְאֶרֶת וּלְתִהְיֶינָה
לְקִרְאָת שַׁבָּת לָכֵן וְנִלְכֶּה
כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה
מֵרֹאשׁ מִקְדָּם נְסִיכָה
סוֹף מַעֲשֵׂה בְּמִחְשָׁבָה תְּחִלָּה

(לכה דודי, ר' שלמה אלקבץ)

על הפסוק זכור את יום השבת לקדשו כתב רש"י:

'זכור' ו'שמוֹר' בדבור אחד נאמרו, וכן 'מחלליה מות יומת' ו'וביום
השבת שני כבשים', וכן 'לא תלבש שעטנז' 'גדילים תעשה לך', וכן
'ערות אשת אחיך' 'יבמה יבא עליה'. הוא שנאמר: 'אחת דבר אלהים
שתיים זו שמעתי'. (שמות כ, ז)

בדברים אלו מציב רש"י בפנינו צמדי פסוקים המציינים מצוות שמתקיים
ביניהן מתח, ואולי אף סתירה: הקרבת קרבנות תמידים ומוספים במקדש בשבת
כרוכה בעשיית מלאכות ולכן מתנגשת עם אזהרת "מִחְלָלֶיָּהּ מוֹת יוֹמָת" (שמות לא,
יד); מצוות "גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לָּךְ" (דברים כב, יב) המאפשרת הטלת ציציות ופתיל צמר
הצבוע תכלת בבגד פשתן כרוכה בהתנגשות עם האיסור "לֹא תִלְבַּשׁ שְׁעָטָנִז" (דברים כב, יא); וכן מצוות ייבום אשת האח שהלך לעולמו בלא זרע כרוכה
בהתנגשות עם האיסור שלא לגלות את ערוות האח.

אף שההלכה בתורה שבעל-פה הסבירה ופתרה קשיים אלה, רש"י בוחר להציג
את המתח כמות שהוא. בסוף דבריו הוא קובע כי מתח זה מובנה בעולם
האנושי, לאמור: קיים פער בין הראייה הא-להית לראייה האנושית. הדבר
שבראייה א-להית נחשב דבר אחד — בראייה אנושית נחשב כשני דברים; "אַחַת
דָּבָר אֱלֹהִים שְׁתֵּים זֹו שְׁמַעְתִּי" (תהלים סב, יב).

רש"י מדגיש את הצורך להכיר במתח ובסתירה קודם שניגשים למצוא לה פתרון מעשי בדרך הקלאסית של האוקימתא, על פיה מקרא אחד מתקיים בתנאים מסוימים והאחר מתקיים בתנאים שונים. לדברי רש"י יש חשיבות בחווייה של הניגודים הללו ובהכרה העמוקה שמדובר ב"שְׁתִּים זו שְׁמַעְתִּי". חשוב לעמוד על העיקרון היסודי ועל היסוד האידיאי שעומדים בבסיס כל אחת מן הדרישות המופיעות במקרא, ורק לאחר מכן לחפש ולחשוף את הפתרון המעשי לסתירה.

אמנם, צמד הפסוקים הסותרים הפותח את הדרשה, שהוא הגורם המזמן את רש"י לומר את דבריו העקרוניים גם ביחס לכל הצמדים האחרים, נראה כמי שאינו שייך לשאר צמדי הפסוקים. לכאורה לא קיים שום מתח בין "זכור" ל"שמור", שהרי אנו מצווים גם לזכור את יום השבת באופן חיובי באמצעות קידוש, כבוד, עונג ועוד, וגם לשמור מלפגוע בקדושת יום השבת על ידי עשיית מלאכות ופעולות אסורות¹. אם כן, מהי הסתירה עליה עומד רש"י?

נראה כי רש"י מבקש להציב בפנינו שתי נקודות מבט עקרוניות הנוגעות למפגש האנושי עם השבת.

מחד, מפגש מול עוצמת השבת וקדושתה; לאמור, אדם הנפגש עם השבת אמור לחוש תחושה של הגבלה, השתאות והתפעלות, בבחינת "הִשְׁמְרוּ לָכֶם עֲלֹת בְּהָר וְנִגַּע בְּקֶצֶהוּ" (שמות יט, יב). תחושות אלו עולות מהדרישה "שְׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקִדְשׁוֹ" (דברים ה, יא), שעיקרה מאמץ של זהירות מרבית שלא לפגוע ח"ו בקדושת השבת שמחלילה צפויים למוות.

מאידך, מפגש אנושי עם השבת צריך להיות מפגש מזמין ומפרה, הקורא ליצירה ולעשייה מבורכת של שותפות לקב"ה בהכרה ובהחלת הקדושה על היום. הסתכלות כזו על השבת לא רק שאיננה מובילה לזהירות פסיבית, אלא אדרבה דורשת פעילות אנושית פועלת ויוצרת בתוך קדושת השבת. זוהי התודעה הנפשית המסתתרת מאחורי הציווי "זְכֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקִדְשׁוֹ" (שמות כ, ז).

שתי התנועות הנפשיות שתיארנו סותרות זו את זו במהותן. עמידה והשתאות אינן עומדות בקנה אחד עם יצירה ועשייה. האדם נדרש להפנים את ההפכים הללו בבחינת רצוא ושוב, להכיל בתוככי נפשו את שתיהן ולמצוא את האיזון

1 לאור המשך הדרשה ברור כי רש"י ראה בצווים "זכור" ו"שמור" צווים סותרים ("שתיים זו שמעתי"). לא נראה לפרש שהמתח עליו מדבר רש"י כרוך רק בקושי הטכני לומר שני ביטויים בדיבור אחד, כפי שיכול להשתמע ממדרש חכמים אחר: "מה שאין הפה יכול לדבר ומה שאין האוזן יכולה לשמוע" (ילקוט שמעוני יתרו, רצג).

הנכון ביניהן. "זכור" ו"שמור", אהבה ויראה, מבטאות יחד את המפגש האנושי עם השבת ועם מקדש השבת. וכך כתב הרמב"ן בפירושו לתורה:

ואמת הוא גם כן כי מדת 'זכור' רמזו במצות עשה, והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו; ומדת 'שמור' במצות לא תעשה, והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה. (שמות כ, ז)

אף אנו, בגישתנו אל מלאכות הקודש האסורות בשבת, מלווים בשתי תחושות מנוגדות, גיל ורעדה. לצד החשש מן הסוגיות המורכבות והמסובכות, ליבנו מלא שמחה והודיה להשי"ת על כי הטא עלינו חסדו לטובה בשפע גדול וזיכנו לחשוף מעט מן האור המאיר הלכות חמורות אלו.

בספר זה נשתדל ללבן יסודותיהן של מלאכות שבת, עקרונותיהן ופרטיהן. הכרך הראשון המובא לפניכם מתמקד ב"א המלאכות הראשונות העוסקות בסידור דפת.

קראתי לחיבור זה 'טללי שבת', שם הרומז ל"מלאכות שהם לב עיסוקנו בספר זה ובכרכים שיבואו בעקבותיו, בס"ד. ביקשתי לרמוז בשם זה גם על ברכת השבת, אשר היא מקור הברכה המתמדת לעולם כברכת הטל דלא מיעצרא, כלשון הגמרא בריש תענית. ועוד נאמר שם שהקב"ה השיב כהוגן לכנסת ישראל, ואמר לה: "אני אהיה לך דבר המתבקש לעולם, שנאמר 'אהיה כטל לישראל'" (תענית ד ע"א).

"כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא", ואפרוש תפילתי לפני היושב במרומים שירבה עלינו שפע ברכה מאוצר בית גנזיו, ומן השבת שהיא מקור הברכה ומקור החיות של ששת ימי המעשה הבאים לאחריה, כדברי אור החיים הקדוש:

אכן מצינו כי הקדוש ברוך הוא גילה הדבר כמה שאמר בעשרת הדברות 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים וגו'. הרי גילה כי בשעת הבריאה לא ברא ה' כח בעולם זולת לעמוד ששת ימים לטעם הנודע לו גם ידוע ליודעי אמת. ונתחכם ה' וברא יום אחד הוא ידוע לה', ובו ביום חוזר ה' ומשפיע נפש לעולם שיעור המקיים עוד ששת ימים וכן על זה הדרך. וזולת זה היום היה העולם חרב בגמר ששת ימים וחוזר לתוהו ובוהו. וצריך ה' להכינו פעם ב', ובאמצעות שבת העולם עומד. והוא אומרו 'כי בו' – פירוש, באמצעות יום זה 'שבת מכל מלאכתו'. ופירש מה הוא המלאכה – היא הבריאה עצמה, כי לא מהתיקון שהוא המעשה לבד שבת אלא גם מהבריאה. וכבר כתבתי למעלה שהבריאה היא יש מאין, והוא מה שנברא ביום ראשון בדיבור אחד, והמעשה הוא התיקון אשר

תיקן דבר יום ביומו. ובאמצעות יום שבת משפיע בכללות העולמות רוח המקיימת עוד ששת ימים. (בראשית ב, ג)

כיוון שנהגו הקדמונים לרמוז את שמם בספר, הרי ברכתי כלולה בתוכו בברכת הטל והשבת. ומתוך כך נושא אני שלמי תודה לה' יתברך שחנני מטובו הגדול, ברכני באור פניו והאיר לי באור תורתו, שם חלקי מיושבי בית המדרש וזיכני ללמוד וללמד, לשמור ולעשות. אני תפילה כי יזכני לסיפא דההוא – "לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה".

בט"ו באב התשע"א, בשלבים האחרונים של הבאת הספר לדפוס, נלקח מאתנו אבי מורי, ר' יעקב גיגי ז"ל הכ"מ. יהי ספר זה זיכרון לנשמתו הטהורה. בחייו הלך לאורם של אהבת ה', אהבת התורה ואהבת האדם שהיו בו, וברוח זו גידלוני הוא ואמי, מרת רובידה ז"ל, בתו של אמו"ז הרב ברוך טולידאנו זצ"ל, אשר תורת חסד על לשונה. שניהם יחד לימדוני לילך בדרכי אבותי וזקני ולהמשיך שושלת מפוארת של תורה המחזרת על אכסניא שלה.

בשם הספר רמוז גם שמו של אבי מורי ז"ל, שבברכת יעקב לבניו בירכם בטל, "מִמְּגֵד שְׁמִים מְטָל" (דברים לג, ג), ונתברך עם ישראל גם לדורות בברכת יעקב אבינו, כדברי הנביא ישעיהו:

אִם תִּשָּׁב מִשִּׁבְתְּ רִגְלְךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶיךָ כְּיוֹם קָדְשִׁי וְקָרָאתָ לַשָּׁבֶת עֲנֵג לְקֹדֶשׁ ה' מְכַבֵּד וְכֹפֶדְתוֹ מַעֲשֵׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצֹא חֲפָצְךָ וְדִבַּר דְּבָר. אֲזַתְעַנֵּג עַל ה' וְהִרְפִּכֶתִיךָ עַל כְּמוֹתֵי כְּמֹתֵי אֶרֶץ וְהֶאֱכַלְתִּיךָ נִחְלַת יַעֲקֹב אֲבִיךָ כִּי פִי ה' דִּבֶּר. (ישעיהו נח, יג-יד)

עוד אוסיף להודות לה' על שהושיבני בבית המדרש בו ספגתי תורה עמוקה, גדולה ורחבה, ממור"ר הרב יהודה עמיטל זצ"ל וממור"ר הרב אהרן ליכטנשטיין יבלחטור"א בבריאאות איתנה ובנהורא מעליא, ראשי ישיבת הר-עציון שפתחו בפני שערי תורה ולימוד, דרך ארץ ויראת שמיים. זכות גדולה היא להסתופף בצילם ולאורם של תלמידי חכמים מיוחדים, וחיבה יתירה נודעת בכך שזכיתי לאמונם של מור"ר להיות ממרביצי התורה בישיבה; "זכרה להם א-להי לטובה ולברכה".

תודה מיוחדת וברכה לראש משביר לעורך הספר שאול ברט הי"ו, שעמל רבות כדי להוציא דבר בהיר ומתוקן. יזכה לברכת שמים בכל מעשה ידיו, וימלא ה' משאלות ליבו לטובה. תודה גם לר' רענן קהת שעזר בהבאת הספר לדפוס.

ספר זה רואה אור עולם בסיועו הנדיב ביד רחבה וטובה של תורם ירא שמיים, אוהב תורה ומוקירה, אשר חפץ בעילום שמו. ישלח ה' לו ולכל בני ביתו ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ומאוצר מתנת השבת ישפיע להם שפע טוב.

סיוע ותרומה חשובים נתקבלו גם ממכון צומ"ת שבאלון-שבות בראשות הרב ישראל רוזן שליט"א. יבואו כולם על הברכה וימשיכו לעשות חיל בכל ענייניהם.

אחתום בתודה וברכה לנוות ביתי, עדנה מנב"ת, שתומכת בי כל העת ומאפשרת לי להתמסר לעבודה החינוכית החשובה. ישלח ה' ברכתו מן השמיים ויצליחנו בכל עמלנו, אלו הבנים. יזכנו להמשיך ולגדל את בנינו ובנותינו לתורה וליראת שמיים, ולשמוח בחופותיהם ובבניין בתייהם.

יהי רצון שלא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו וזרע זרענו עד עולם.

הרב ברוך גיגי,

אלון שבות, טבת תשע"ב.

טללי שבת

עיונים ביסודות
מלאכת שבת

כרך ב'

הרב ברוך גיגי

עורכים: בנימין פרנקל

יהודה רוזנברג

הגהה: אביעד ברסטל

© כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון

אלון שבות, תשע"ט

מסת"ב 978-965-7430-12-5 ISBN

Printed in Israel 2018 נדפס בישראל

אלון שבות, גוש עציון 9043300

טלפון: 02-993-7300

office@etzion.org.il | www.etzion.haretzion.org

”וְרָאָה בָּנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל”

(תהלים קכח, ו)

לזכר סבתנו וסבנו,

שרה רחל (ריניי) וישעיה מאיר שפיטצער

וינה

תוכן עניינים

7	פתיחה
15	גוזז
31	מלבן – גדרי המלאכה
49	שרייתו זהו כיבוסו
61	כיבוס בעור
69	ניקוי בגדים ללא כיבוס
97	מנפץ
111	צובע – יסוד המלאכה וגדרה
133	עושה עין הצבע
141	צביעה באוכלין
149	כוחלת ופוקסת – איפור בשבת
157	צובע אחר צובע
163	שאלות מעשיות בעניין צובע
171	טוה

191	מיסך
197	עושה שני בתי נירין
203	אורג
213	פוצע
219	קושר
251	מתיר
259	תופר
291	קורע

פתיחה

אף על פי ששנינו במשנה בסוף פ"ק דחגיגה: "הלכות שבת, חגיגות והמעילות — הרי הם כהררים התלויין בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות" (חגיגה י"ע"א), אין המקרא של שבת מועט אלא רק בפירוט הלכותיה. למעשה, באזכוריה השונים של השבת בתורה, צפים ועולים יסודות חשובים בדבר מהותה וערכה.

השבת מוזכרת לראשונה מיד לאחר ששת ימי הבריאה, תוך ציון כילוי מעשה שמים וארץ, אך אינה נזכרת אלא כיום השביעי ולא כיום 'השבת'. לאחר יציאת מצרים נזכרת השבת בפרשת המן, ולראשונה בני ישראל מצטווים על השבתה בה.

אכן, רק בפרשת כי תשא, במסגרת הציווי על בניית המשכן, נזכרת השבת בפן חדש לחלוטין:

וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲף אֶת שַׁבָּתִי תִשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹתֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם. וְשִׁמְרַתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הוּא לָכֵן מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָל הָעֹשֶׂה בָּהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמִּיהָ. שֵׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת שַׁבְתוֹן קֹדֶשׁ לַה' כָּל הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת.

וְשִׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם. בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת וַיִּנָּפֹשׁ. (שמות לא, יג–יד)

בשעה שמתאווה הקב"ה לדירה בתחתונים, במקדש המקום, מתחברת אליו גם השבת כמקדש הזמן. השבת היא ברית ואות בין ה' ובין עמו.

השבת היא אות כפולה: אות ועדות על בריאת שמים וארץ, ואות ועדות על קדושת עם ישראל הנובעת מהקב"ה. מכוחה נכרתת הברית המקדשת את כנסת ישראל ויוצרת זיקת קודש בין עם ישראל ובין השבת, שאף היא נתברכה ונתקדשה על ידי הקב"ה. והוא שאמרו בבראשית רבה:

תני ר' שמעון בן יוחי אמרה שבת לפני הקדוש ברוך הוא רבון העולמים לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג אתמהא, אמר לה הקדוש ברוך הוא כנסת ישראל היא בן זוגיך, וכיון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקדוש

ברוך הוא זכרו הדבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בן זוגיך, 'זכור את יום השבת לקדשו'. (בראשית רבה יא)

במסכת שבת נאמר:

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן – מיד נגאלים, שנאמר כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכתוב בתריה והביאותים אל הר קדשי וגו'. (שבת קיח ע"ב)

ובספר נתיבות שלום להאדמו"ר מסלונים ביאר דהא דבעינן שתי שבתות, אין כוונתו לשני ימי שבת, אלא לשמירת השבת בשתי בחינותיה – שבת בראשית ושבת כי תשא, שביתת היום השביעי ושביתת הברית, שבת אוניברסלית ושבת ישראלית. שתי בחינות שביתה הן: שביתת האדם המכיר בבריאה, ושובת ממקומו הארצי בהתבטלות מול הבורא, ושביתת האדם המבקש להתקדש באמצעות השביתה, לעלות ולהתעלות, להמריא ולהיות בן ברית של היוצר והבורא.

יום זה נתקדש בעצם היותו יום שביתה ומנוחה, ככתוב בפרשת בראשית (ב, ג) – "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכָל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת". קדושה יתירה נודעת לשבת בהיותה יום האות והברית, ומתוקף זה נתחדשה קדושה בעצמותה. בהיותה בת זוג לעם ישראל, עשיית מלאכה בשבת נקבעה כחילול קדושתה, ואינה רק מעשה עבירה מצד העושה; יש כאן גם פגיעה בבת הזוג וחילול הברית.

בתנחומא בראשית איתא:

אמר ר' יהודה בר שלום בזכות ישראל נברא העולם, מקדם ברא א-להים אין כתיב כאן, ומתחילה אין כתיב כאן, אלא בראשית, מהו בראשית, אלו ישראל שנקראו ראשית, שנא' קדש ישראל לה' ראשית תבואתה וגו'. (פרשת

בראשית, אות ג)

בעולם שנברא בשביל ישראל, שבת היא חמדת הימים. העשייה האנושית שנצטווה עליה האדם בונה ומשכללת את העולם, ועשייה זו מתעדנת בשביתת השבת, בת הזוג; אין היא שואפת לכבוש עולם ולשלוט בו אלא מבקשת להיות שותפה למעשה בראשית, תוך הכרה וקבלת עול מלכות שמים.

בגבולות שאדם גובל את עצמו ביצירה ובפיתוח העולם, בשביתת השבת, מצהיר הוא מחד גיסא הצהרת אמונים ליוצר העולם, מחוללו ומנהיגו, אך גם משתלב

בפיתוחו ובשכלולו מאידך גיסא. בכך מגיעה העשייה האנושית להארת נתיבותיה באורה של השבת, ששכינת ה' וקדושתו חופפות עליה.

ובתוספתא ברכות:

כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמה אחת עד שזר' וחרש וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה ואחר כך אכל, ואני עומד בשחרית ומוצא אני את כל אילו לפני.

כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק עד שגזז ולבן ונפס וצבע וטווה וארג ואחר כך לבש, ואני עומד בשחרית ומוצא את כל אילו לפני. כמה אומניות שוקדות ומשכימות, ואני עומד בשחרית ומוצא את כל אילו לפני.

(ליברמן ברכות ו, ב)

מוקד שביתת השבת והמלאכות האסורות בפעילות האנושית היסודית, כפי שעולה מן התוספתא – לחם לאכול ובגד ללבוש. שתי קבוצות אלו כוללות כ"ד מלאכות (י"א סידורא דפת, שנדונו בכרך הראשון, וי"ג סידורא דבגד, הנדונות בכרך זה) ושאר המלאכות – יש בהן הרחבת ה"בגד ללבוש" לבניית הבית המגן על האדם ולתעשיית העור לנעליים. או מזווית אחרת: תעשיית עיבוד העורות היא בסיס ליצירת הקלף, המצע למלאכות הכותב והמוחק; הכתיבה היא מותר האדם מן הבהמה, כלי הביטוי של נשמת האדם.

בסוף רשימת המלאכות מופיעות בפני עצמן ארבע מלאכות: המכבה והמבעיר, המכה בפטיש והמוציא מרשות לרשות.

ניכר הדבר שאיסור הוצאה מרשות לרשות הוא ביטוי לפעילות האנושית הכוללת, שיש בה תנועות והעברות, המוציא והמביא, שחיי המסחר והשיווק תלויים בה. אף על פי שמלאכת הוצאה מלאכה גרועה היא, מצד ממד היצירה שבה, מ"מ הכל מתנקז אליה, בהיותה הרוח החיה המפעילה את כל עולם העשייה והיצירה. אף הנביא ירמיהו הקדיש נבואה שלמה לשמירת השבת, המדגישה את מלאכת ההוצאה, וכך הם דבריו:

פֶּה אָמַר ה' הַשְׁמְרוּ בְּנִפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל תִּשְׁאוּ מִשָּׂא בַיּוֹם הַשַּׁבָּת וְהִבַּאתֶם בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם. וְלֹא תוֹצִיאוּ מִשָּׂא מִבְּתֵיכֶם בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקִדְשְׁתֶּם אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת כִּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם. וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא הָטוּ אֶת אָזְנָם וַיִּקְשׂוּ אֶת עֵרְפָם לְבַלְתִּי שְׁמוֹעַ וּלְבַלְתִּי קַחַת מוֹסֵר.

וְהָיָה אִם שָׁמַע תִּשְׁמָעוּן אֵלַי נָא אִם ה' לְבַלְתִּי הִבִּיא מִשָּׂא בְשָׁעָרַי הָעִיר
הַזֹּאת בְּיוֹם הַשָּׁבָת וּלְקֹדֶשׁ אֶת יוֹם הַשָּׁבָת לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת בּוֹ כָּל מְלָאכָה.
וּבָאוּ בְשָׁעָרַי הָעִיר הַזֹּאת מְלָכִים וְשָׂרִים יֹשְׁבִים עַל כֶּסֶּא דָּוִד וְכָבִים בְּרֶכֶב
וּבִסּוּסִים הָמָּה וְשָׂרֵיהֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם וְיִשְׁבָּה הָעִיר הַזֹּאת
לְעוֹלָם. וּבָאוּ מִעָרֵי יְהוּדָה וּמִסְבִּיבוֹת יְרוּשָׁלַם וּמֵאֶרֶץ בְּנֵימֵן וּמִן הַשְּׂפֵלָה
וּמִן הַהָר וּמִן הַנֶּגֶב מִבָּאִים עוֹלָה וְזֹבַח וּמִנְחָה וּלְבֹנָה וּמִבָּאֵי תוֹדָה בֵּית
ה'.

וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּ אֵלַי לְקֹדֶשׁ אֶת יוֹם הַשָּׁבָת וּלְבַלְתִּי שְׂאֵת מִשָּׂא וּבִא בְשָׁעָרַי
יְרוּשָׁלַם בְּיוֹם הַשָּׁבָת וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּשָׁעָרֶיהָ וְאָכְלָה אֲרָמְנוֹת יְרוּשָׁלַם וְלֹא
תִכָּבֶּה. (ירמיהו יז, כא–כז)

וגם באמנת נחמיה הודגש: "וְעַמִּי הָאֶרֶץ הַמְּבִיאִים אֶת הַמִּקְחוֹת וְכָל שֶׁכָּר בְּיוֹם
הַשָּׁבָת לְמַכּוֹר לֹא נִקַּח מֵהֶם בַּשָּׁבָת וּבְיוֹם קֹדֶשׁ" (נחמיה י, לב).

אף מלאכת מכה בפטיש היא מלאכה כוללת הסוכמת את היצירה האנושית – אם
כפעולת הסיום ואם כשם כללי לכל היצירה הארצית (ועוד נרחיב בזה, ברצות ה',
בדיוננו במלאכה זו). דומה שמכה בפטיש היא אם כל מלאכה, פסגת היצירה
ומייצגתה, ומוציא מרשות לרשות היא הבסיס לפעילות האנושית – אמנם בלתי
יצירתית, אבל היא זו המאפשרת ומניעה את היצירה.

הכיבוי וההבערה הם המנוע של כל הפעילות האנושית, מקור האנרגיה של כל
המלאכות. ההבערה מייצגת את מקומו של האדם בעשייה הארצית; שתי מסורות
בידינו על זיקתו של האדם אל האש.

הראשונה מופיעה במדרש רבה לבראשית:

כיון ששקעה החמה במוצאי שבת התחיל החושך ממשמש ובא ונתירא
אדם הראשון, שנאמר (תהלים קלט) ואומר אך חשך יושפני ולילה אור
בעדני, אותו שכתוב בו הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב בא להזדווג
לי.

מה עשה הקדוש ברוך הוא זימן לו שני רעפים, והקישן זה לזה ויצא מהן
אור וברך עליה, הה"ד (שם) ולילה אור בעדני. (בראשית פרשה יא)

נשים לב שהקב"ה אינו מאיר ישירות לאדם אלא מזמן לו את האפשרות להאיר,
והאחריות על ההארה היא אחריות אנושית. האדם הוא המניע את גלגלי
הטכנולוגיה, ממציא את האנרגיה ובעקבותיה את כל קווי הייצור.

המסורת השנייה היא המיתולוגית והאלילית, המספרת על גניבת האש מן האלים והבאתה לשירות האדם. דבר זה מעמיד את האדם בעימות עם האלים, ולא במציאות הרמונית. בתפיסה זו, האדם והטכנולוגיה כביכול מאיימים על האלים, כי הם יכולים לשלוט ולייתר את הצורך בהזדקקות לאלים. אכן אנו רואים שרוב העולם המערבי חי כיום בתודעת עליונות טכנולוגית, עליונות המאפשרת שליטה טוטאלית במרחב.

הקב"ה לעומת זאת קורא לאדם לפעול ולתקן, ואף לשלוט בעולם, בבנייתו ובשכלולו. הקב"ה מבקש את השותפות האנושית בקיומו של העולם.

שותפות זו אפשרית כל זמן שהאדם מפנה מקום וזמן להכרה שמחברת שמים וארץ, לשותפות ביצירה ובפיתוח. דווקא השביתה של כל ההווה מיצירה מאפשרת את המרחב הנפשי להתבונן על מקומו של האדם בעולמו של הקב"ה. זוהי עיקר המצווה "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" (שמות כ, ח). אנו מעניקים למרחבי קדושת הזמן אפשרות להיות נוכחים בעולם, כדברי הרמב"ן בפרשת יתרו:

שיהא זכרוננו בו להיות קדוש בעינינו, כמו שאמר וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד (ישעיה נח יג). והטעם, שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש, להפנות בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי ה', וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ה', כמו שנאמר (מ"ב ד כג) מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת, שהיה דרכם כן, וכך אמרו רז"ל (ר"ה טז א) מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל. (שמות כ, ח)

הנכונות של האדם להכיר במגבלות היצירה, להבין את שליחותו, "תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי" (קהלת רבה, פרשה ז), למצוא את האיזונים ואת הגבולות, היא היא משמעות הכנסת יסודות הקדושה אל המרחב האנושי.

השבת – יסוד קדושת הזמנים, והמקדש – יסוד קדושת המקום, מעניקים לאדם את היציבות בהבנת גבולות מקומו – גבול הפסיביות והאקטיביות כאחד.

זוהי משמעות האיסור "לֹא תַבְעֲרוּ אֶשׁ בְּכָל מִשְׁבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת" (שמות לה, ג): הצבת גבולות היצירה האנושית, גבולות הפריצה הטכנולוגית. גבולות אלה הם המעניקים תחושות שלווה וחירות לאדם, לבל ישתעבד שעבוד גמור לחתירה האין-סופית לשליטה. המבקש לשלוט ללא מיצרים סופו שיהיה נשלט. דווקא ההרפיה והמרגוע מעניקים נחלה בלא מצרים, וזו נחלתה של שבת קודשנו.

כאמור, כרך זה, כרך ב', עוסק במלאכות סידורא דבגד, ואני תפילה שיזכני ה' לברך על המוגמר בשאר המלאכות אשר עמדי בכתובים.

במה אקדם ה' אכף לא-להי מרום, אשא כפי בהודאה ובתפילה ליושב במרומים – בהודאה על שיזכני להיות מיושבי בית המדרש ומן העוסקים בתורתו, ועל כל הטוב שהוא גומל אותנו בכל עת ובכל שעה, בחסדו הגדול המורעף עלי ועל כל בני ביתי, ובתפילה מעומקא דליבא שיתמיד חסדו עלינו עדי זקנה ושיבה, ונזכה להמשיך בהרבצת התורה, בעל פה ובכתב, ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה, בבריות גופא ובנהורא מעליא.

בכרך זה, שהוא חלק ב' של ספרנו, מבקש אני להציב נר זיכרון למו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל, אשר יחד עם מו"ר הרב יהודה עמיטל זצ"ל, הקים עולה של תורה בישיבתנו, ישיבת הר עציון, ובמידה רבה השפיע ועיצב דורות של תלמידי חכמים במעגלים רחבים יותר. הרב, שזכיתי ללמוד ולספוג מתורתו ומיראתו הטהורה, נסתלק מעמנו לפני כשלוש שנים, בראש חודש אייר תשע"ה. אשרי עין ראתה תורתו ותפילתו, עבודתו, יראתו ודבקותו, ואשרי מי שזכה לדבוק ולאמץ, ולו במקצת, ממידותיו, עצתו ותבונתו.

בעריכת כרך זה עמלו שני תלמידי חכמים בבית מדרשנו, במאמץ גדול להוציא דבר מתוקן ומדוקדק, הלא המה בכתובים: ר' בנימין פרנקל ור' יהודה רוזנברג הי"ו; עליהם נלווה אביעד ברסטל נ"י, שהעביר על הכרך את עינו הטובה וסייע בהגהה. ימלא ה' משאלות ליבם לטובה, יזכו לשפע ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם, וימשיכו לעלות בתורה וביראת שמים, להגדיל תורה ולהאדירה.

ספר זה רואה אור עולם בסיועו הנדיב ביד רחבה וטובה של איש יקר וירא שמיים, אוהב תורה ומוקירה, ר' עמנואל קרוניץ, שיחד עם אשתו הגברת אלן, מחנכים את ילדיהם לתורה ולתעודה, ותומכים ביד נדיבה להגדלת תורה ולהפצתה במעגלים שונים. תהי משכורתם שלמה מאת ה' א-להי ישראל ותעמוד להם זכות התורה. ישלח ה' להם ולכל בני ביתם ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ומאוצר מתנת השבת ישפיע להם שפע טוב, ונזכה כולנו לברכת הנביא ישעיהו: "אֶזְתָּעֲנֶגְ עַל ה' וְהִרְפָּתִיךָ עַל בְּמִתִּי אֶרְץ וְהֶאֱכַלְתִּיךָ נִחַלֶּת יַעֲקֹב אֲבִיךָ כִּי פִי ה' דְּבָר" (ישעיהו נח, יד).

ובצאתי אחתום בברכה לעדנה, אשתי היקרה, שתמיכתה, עידודה ושותפותה הם מאבני היסוד של חיבור זה, והרבה יותר...
יזכנו ה' להמשיך לגדל את ילדינו, לשמוח ולרוות נחת מכל צאצאינו, יחדיו, לאורך ימים טובים ושנים בבריאות ובשמחה.

יהי רצון שלא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו וזרע זרענו עד עולם.

הרב ברוך גיגי

אלון שבות, חשוון תשע"ט.